

Често се улавям, че мислено разговарям с този необикновен човек; по-точно, често ми се струва, че го слушам, защото нашите отношения не бяха равноправни — той беше учителят, а аз — един от неговите ученици... И така в продължение на повече от тридесет години.

Ярослав Тагамлицки беше оригинален и интересен събеседник. Имаше рядката способност да вижда и обикновените неща под особен ъгъл и да им придава особен смисъл. Невинаги бях съгласен с него, макар че рядко оспорвах мнението му. Неговата тънка чувствителност безпогрешно му подсказваше какво мисля. Без преувеличение мога да кажа, че той ме формира като професионалист. Нему дължа не само много от знанията си — от него възприех и принципите, които се старая да спазвам в професионална си живот. И сега в трудни моменти, търсейки правилното решение, се мъча да си представя как би реагирал той или какво би ме посъветвал. Много пъти съм намирал сили да се боря за каузата, която съм смятал за справедлива, само защото и той се намираше в аудиторията. Благодарен съм на съдбата, че го познавах толкова дълго и, смея да кажа, така отблизо. Щастлив съм, че годините с нищо не помрачиха нашите отношения. Може би определена роля за това изигра и обстоятелството, че не бяхме свързани с преки, административни връзки.

За мен няма съмнение, че Ярослав Тагамлицки ще заеме особено място в историята на нашия факултет, защото той е безспорният създател на новата българска математическа школа. Автор на дълбоки и блестящо осъществени научни изследвания, той беше и нещо повече — учен и просветител в истинния смисъл на думите, борец за по-широки духовни хоризонти и за по-висока култура. И най-важното, беше беззаветно предан на своята мисия. Даже и най-повърхностният наблюдател виждаше в него човек не от „мира сега“ — човек, изцяло и истински посветил себе си на науката. Той беше учител, възпитател и идеал за няколко поколения.

Като всяка ярка индивидуалност Тагамлицки не оставяше почти никого равнодушен. Преобладаващите чувства към него бяха искрена любов и възхищение. Спонтанната скръб при неговата внезапна смърт дава най-ярко доказателство за това: математическата общественост не помни толкова внушително погребение.

Професор Тагамлицки беше тъй самобитен и своеобразен, че самото му присъствие придаваше определен колорит на целия факултет. Следващите поколения могат да получат само бегла представа за неговата индивидуалност, и то при условие, че им оставим достатъчно много подробности. . .

Опитвам се да пиша за Я. Тагамлицки обективно и безпристрастно, но разбирам, че в крайна сметка това е невъзможно. Нека тези редове се схващат като опит на най-възрастните му ученици да съхрани някои черти от светлия образ на своя учител.

За пръв път видях Я. Тагамлицки през есента на 1951 г. Той стоеше пред северния вход на ректората прегърбен, с огромна тумбеста чанта в ръка и разговаряше с някого. Сега знам, че чантата е била пълна със студентски писмени работи. Неговата фигура беше необикновена и ми направи странно впечатление. Приятелят ми Николай Стоев, който — макар и студент в Политехниката — беше вече посетил някои лекции на Тагамлицки, ми обясни кой е той. Можех ли тогава да предположа, че този — както ми се стори, странен — човек ще изиграе такава роля в моя живот?

След няколко седмици напуснах Политехниката и постъпих във Физико-математическия факултет. Курсът по диференциално и интегрално смятане тогава беше трисеместриален и вече свършваше. Ето защо първата ми истинска среща с Я. Тагамлицки, тогава още доцент, се състоя през юни или юли 1952 г., когато се явих на изпит при него. Както винаги по време на изпит Тагамлицки беше усмихнат и доброжелателен. По някои терминологични различия той бързо долови, че не съм посещавал лекциите му и шеговито ме попита каква е причината. Постепенно напрежението ме напусна и изпитът премина леко и приятно. За моя голяма изненада през есента на 1952 г. заедно с още няколко души от същия курс Тагамлицки ме покани за демонстратор по диференциално смятане.

Няма да забравя заседанията на катедрата, които се провеждаха всеки две седмици. Разбира се, основната тема беше обсъждането на материала, който трябваше да се вземе. Главният докладчик беше Д. Дойчинов, тогава енергичен млад човек и единствен редовен асистент в катедрата.

*Работата върху настоящата книга бе започнала преди смъртта на проф. Я. Тагамлицки. Проф. Т. Генчев бе замолен да напише тези възпоменания почти незабавно след печалната новина. Междувременно той взе участие и в съставянето на неотдавна излезлия от печат сборник „Ярослав Тагамлицки — учен и учител“. Не е изключено някои пасажии от двата текста — тук и там — да съвпадат, нещо, в което според мен няма нищо чудно и нищо лошо. Настоящата бележка помествам по изричното му искане (бел. на съставителя Иван Чобанов).

Доколното си спомням, по онова време Хр. Караниколов, Ап. Обретенов, Д. Шопова и Ем. Димитров бяха хонорувани асистенти. Групата на демонстраторите беше най-многобройната и не се наемам да изброя имената на всички. Спомням си за Вл. Лубих (тогава в четвърти курс) и Д. Добрев, Н. Стоев, и Ив. Райчинов — студенти от трети курс. Съставът на демонстраторите се менеше от семестър на семестър, но всички изтъкнати участници от кръжока по диференциално и интегрално смятане, за който скоро ще стане дума, бяха удостоявани с тази чест.

На катедрените заседания Я. Тагамлици не жалеше времето си. Енергично се намесваше, като даваше допълнителни обяснения и, най-важното, учеше ни къде и как да поставяме ударението. Особено държеше преподаването да се извършва по начин, който максимално да стимулира самостоятелното мислене на студентите. Съветваше ни в никакъв случай да не отхвърляме без коментар каквото и да било студентско предложение. „За да се възприеме една истина“, обичаше да казва той, „са необходими известни предпоставки. Често най-полезен се оказва един погрешен отговор. Аз винаги намирам онзи студент, който ще ми даде погрешния отговор, който ми е необходим.“

Демонстраторството. което така щедро ми бе предложено, беше важен — струва ми се с нищо незаменим — етап от професионалния ми живот. Убеден съм, че всички, минали през тази школа, мислят същото. Специално искам да отбележа, че Я. Тагамлици още през първия семестър намери време да посети занятия на всеки от демонстраторите и да му даде допълнителни указания.

На едно от първите катедрени заседания Я. Тагамлици обяви, че кръжокът по диференциално и интегрално смятане започва своята работа и покани всички присъстващи — асистенти и демонстратори — да участват. Ако не ме лъже паметта, през цялата учебна 1952/53 г. изучавахме различни въпроси от хармоничния анализ. Разбира се, изнасяха се реферати, но най-важното нещо в кръжока бе решаването на поставяните от Я. Тагамлици задачи. Който пръв решише определена задача, получаваше правото да докладва решението. В случай, че скоро е докладвал, това право получаваше и вторият студент, който е решил задачата. На заседанията на кръжока Я. Тагамлици съобщаваше имената на всички, които са му докладвали вярно решение на някоя от задачите. Последните често бяха теореми, чието доказателство изискваше продължителни усилия.

През първата за мен кръжочна година (1952—1953) в работата на кръжока дейно участваха асистентите Д. Дойчинов, Ап. Обретенов и Б. Пенков — тогава аспирант. Като правило те първи достигаха до успех. За да може обаче цял кръжок да работи успешно по описания принцип, това далеч не беше достатъчно. На мнозина студенти — в това число и на мен — конкуренцията не допаднаше. В този момент решаваща роля изигра един студент по физика — днешният академик Ив. Тодоров, който, макар тогава във втори курс, реши последователно няколко задачи. Примерът му амбицира и увлече и останалите и кръжокът заработи с пълна пара.

Ясно си спомням как един хубав есенен следобед влязох в кабинета на Я. Тагамлици, разполагайки — както си мислех тогава — с две различни решения на една от задачите. Макар и правилни по идея, и двете решения (скоро се убедих, че те не бяха съществено различни) имаха сериозен недостатък. Тагамлици ме изслуша и се престори на доволен, след това скочи от стола си и с тебешир в ръка ми обясни как всъщност трябва да се третират възникващите сингулярни интегрални. Запомних този урок за цял живот. Именно тогава усвоих това, което сега бих нарекъл „принцип за локализиране на особеностите“. Обучението ми по интегрално смятане беше завършено.

За кръжока на Тагамлици се е говорило и писало много, макар и недостатъчно подробно. Кръжокът се развиваше и крепеше заедно с творчеството на Тагамлици. Участниците в него се сменяха — едни идваха, други си отиваха . . . Може би най-интензивен и плодотворен беше периодът от 1954 до 1960 г., когато се обсъждаха различни аспекти на въведеното от Тагамлици понятие неразложим вектор. С помощта на доказаната от Тагамлици „теорема за конусите“ бяха дадени нови, еднотипни доказателства на много от централните теореми на класическия анализ — например на теоремата на Рис за общия вид на линейните функционали в $C[a, b]$, на теоремите за моментите на Хаусдорф и Хамбургер, на теоремата на Бернщайн за абсолютно монотонните функции и на нейното обобщение, открито от Уидер, на теоремата на Бохнер за положително дефинитните функции и др. Постепенно и самите кръжочници започнаха да получават оригинални научни резултати. През есента на 1955 г. петима кръжочници получиха колективна награда от Комитета за наука, изкуство и култура. Наградените бяха (в азбучен ред) Т. Генчев, Д. Добрев, Бл. Сендоз, Д. Скордев и Ив. Тодоров.

След като през есента на 1955 г. станах асистент в катедрата по висш анализ, възглавявана от проф. Л. Илиев, моите интереси постепенно еволюираха и аз престанах да работя дейно в кръжока по диференциално и интегрално смятане. Много по-късно съм чувал от самия Тагамлици, че и той смята описания период от дейността на кръжока за най-плодоносен.

От 27 август до 3 септември 1956 г. в София се състоя първата международна математическа конференция (имах предвид периода след 9 септември 1944 г.). Всички изтъкнати кръжочници направиха научни съобщения.

Онези от тях, които бяха още студенти, както и кръжокът като цяло, бяха наградени с грамоти от ректора на университета. Докладът на самия Тагамлици, в който той резюмираше изследванията си върху понятието неразложимост, направи дълбоко впечатление на някои от присъстващите видни математици и той получи покана да публикува книга на немски, която да излезе в ГДР. Няколко години по-късно световноизвестният М. Стоун му предложи да публикува книга и на английски в математическата серия на издателството „Ван Ностранд“, САЩ. (Преписката по този въпрос е запазена.) Имаше време, когато Тагамлици сериозно и ентузиазирано говореше за намерението си да напише такава книга. Колко жалко, че този проект остана неосъществен.

Стигнахме до една от невралгичните точки в творческия път на Я. Тагамлици. която не искам да отмина с мълчание. Всъщност защо той не се възползва от тази изключителна възможност? Отговорът не може да бъде категоричен. Според мен причината е изключителната вискателност на Тагамлици към самия себе си. Той искаше да напише книга, която да е съвсем оригинална, и щеше да я създаде, изследвайки множество на пръв поглед свършено различни въпроси въз основа на един прост принцип. Оказа се обаче, че теоремата за конусите има предшественик — известната теорема на Крейн и Милман.

Без съмнение Тагамлици е възприел болезнено този факт. Той беше достигнал самостоятелно — бих казал, той беше изстрадал — своето откритие, извървявайки дълъг път, без да познава даже крайномерния вариант — теоремата на Минковски. Естествената логика на неговите размишления върху пространствата с частично нареждане го беше довела до неразложимите вектори и в края на краищата до теоремата за конусите. По всяка вероятност за него е било трудно да се примири с мисълта, че приоритетът за първата модерна теорема от този род му се е изплъзнал.

Външната реакция на Тагамлици беше достойна за възхищение. Той отложи публикуването на книгата и с нова енергия се залови за работа, търсейки съществени обобщения. След известно време той стигна до такъв резултат — така наречената от него топологична индукция, но в стремежа си към свършенство, като известния герой на Балзак, никога не се задоволи с постигнатото . . .

За мен няма съмнение, че и при дадените обстоятелства книгата на Тагамлици щеше да бъде превъзходна. Никой не направи толкова съществени и толкова разнородни приложения на екстремните елементи в класическия анализ. Тагамлици беше един от пионерите, които осъзнаха важността на това понятие. Освен това, както той самият подчертаваше, за разлика от теоремата на Крейн и Милман, теоремата за конусите се доказва без трансфинитна индукция . . .

Този епизод от биографията на Тагамлици е крайно показателен — от него можем да съдим за пълната му творческа изолация по онова време. Причините за това са и обективни, и субективни. И да искаше, тогава той не би могъл да поддържа никакви интензивни научни контакти — у нас той беше единственият представител на функционалния анализ, а връзки с чужбина практически не съществуваха. Но аз смятам субективният фактор за не по-малко важен. На младини Тагамлици беше работил изключително интензивно и притежаваше завидна ерудиция. Като творец обаче той следваше преди всичко своите вътрешни импулси и не обичаше да се поддава на външно влияние. Може би това беше някаква инстинктивна защита на неговата самобитност . . .

След 1965 г. Тагамлици почти престана да публикува. Но това съвсем не означава, че той е престанал да се занимава с математика. Годишните отчети, запазени в архива на сектора по реален и функционален анализ, свидетелстват за широкия обseg на неговите размишления. Ето това, което е запазено :

1972 г.

1. Едно обобщение на формулата на Стокс — 3 с.

2. Върху принципа за максимум — 4 с.

1973 г.

1. Приложение на една редуccionна формула за интеграли върху многообразия към въпроса на неподвижните точки — 4 с.

1974 г.

1. Върху уравненията на електродинамиката — 6 с.

2. Галилеевият принцип за относителността и понятието сила — 6 с.

1975 г.

1. Върху принципа за максимум.

2. Една гранична задача в линейни пространства.

(Тези кратки съобщения са отпечатани съответно на френски и английски език.)

1976 г.

1. Съществуване на ориентирана покриваща за многообразия без особености — 2 с.

1977 г.

1. Върху общия диагонален принцип — 3 с.

1978 г.

1. Глобални координатни системи в проективни пространства — 2 с.

2. Тангенциални диференциални оператори върху гладки многообразия — 4 с.

1979 г.

1. Екстремуми на допустими функции върху многообразия с постоянна размерност — 3 с.

2. Многообразия с постоянна размерност — 5 с.

1980 г.

1. Някои приложения на обобщения диагонален принцип — 5 с.

2. Уравнения на електродинамиката, които притежават галилеева инвариантност — 2 с.

1981

1. Глобална форма на оператора на Лаплас върху многообразия с постоянен ранг — 3 с.

2. Обобщени уравнения на Коши-Риман за многообразия с постоянен ранг — 8 с.

1982 г.

1. Диагонален принцип за обобщени редици — 7 с.

Като човек Ярослав Тагамлицки имаше изключително тънка и сложна душевност. Беше леко раним и житейски незащитен. Още като студент е правел изключително впечатление и се е ползвал с огромна популярност. Скоро след смъртта му се срещнахме с проф. М. Молдованова до един от некролозите. Тя сподели с мен, че когато е била във втори курс, между студентите се носела мълвата за някакъв изключителен Тагамлицки, който веднага след завършването си е бил поканен да чете лекции в Германия. Сега знаем, че е ставало дума за специализацията му.

Когато посетих Лайпциг през есента на 1983 г. (проф. Тагамлицки беше още жив), Й. Бекерт—най-възрастният от професорите, с които се срещнах — веднага ме запита за него и дълго ми говори за блестящите му прояви в ръководения на времето от Ван дер Варден семинар по теория на мярката ...

Като повечето сложни и дълбоки натура Ярослав Тагамлицки беше изтъкан от противоречия. Всички знаем, че той много приказваше и видимо се грижеше за здравето си. Обаче от записките, които е оставил, се вижда, че — заинтересуван от механизма на жлезите с вътрешна секреция — той систематично е правел опити върху себе си, които медиците окачествяват като опасни*. Той беше изключителен преподавател и преподаването беше за него и страст, и съдба. Съзнавайки, че е болен, вместо да се лекува, той бързаше да не изпусне някоя лекция. Уви, ако се беше погрижил за себе си, както непрекъснато ни съветваше да правим, може би щеше още да е между нас.

Коварният инфаркт не го пощади.

Макар че още от младини се беше посветил на математиката, Тагамлицки имаше дълбоки интереси и към археологията, музиката и лингвистиката. Свиреше на цигулка и на пиано. Теорията на музиката също не остана извън сферата на неговите размишления и през лятото на 1980 г. той дълго ми говори за някаква нова музикална скала, която според него имала значителни предимства. За нещастие в неговия архив се намериха само някои неясни бележки по този въпрос**.

* По-точно, той периодично е вземал различни лекарства, търсейки връзка между периода и силата на въздействието им.

** Има надежда един магнитофонен запис с музикални илюстрации, демонстрирани от проф. Я. Тагамлицки в сектора по реален и функционален анализ, да бъде намерен.

Проф. Я. Тагамлицки имаше тънко чувство за хумор и беше майстор на остроумните реплики. Ето един малък епизод. На коктейла по случай лятната школа по микролокален анализ, която се състоя в Горна Баня през лятото на 1982 г., стояхме с него в един ъгъл и разговаряхме. Помещението беше още полупразно. По едно време влезе проф. Гординг и се огледа. Погледът му се спря на Тагамлицки — най-възрастния от присъстващите; той се приближи към него и се представи: „Аз съм професор Гординг и идвам от Лунд.“ Последва моменталният отговор: „Аз съм професор Тагамлицки и идвам от София“. И двамата се усмигнаха и разговорът започна ...

Влиянието на Я. Тагамлицки и върху неговите ученици, и върху широките студентски кръгове, беше огромно. На какво се дължеше то?

Вече изтъкнах, че той беше несравним преподавател. На посредствените студенти правеше впечатление преди всичко изключителното му остроумие. На по-силните — абсолютната прецизност и богатото съдържание на неговите лекции. През петдесетте години именно Тагамлицки разтвори вратите на факултета за съвременната наука. Ето списък на специалните курсове, които съм прослушал при него: 1. Реални функции (1952—1953). 2. Интегрални уравнения (1953—1954). 3. Теория на разпределенията (1954—1955).

Курсът по теория на реалните функции започна с доказателството на теоремата на Цермело, на принципа за трансфинитната индукция и на теоремата на Хан-Банах. След една дълга екскурзия из дескриптивната теория на множествата, Тагамлицки изложи класификацията на Бер. През втория семестър той построи интеграла на Лебег и го продължи с помощта на теоремата на Хан-Банах. Тагамлицки четеше много енергично, с голям замах, и този курс не се следеше лесно. Външно лекциите не бяха много шлифовани, но колко поучително беше за нас да наблюдаваме как човек като Тагамлицки мисли до черната дъска!

В курса по интегрални уравнения беше засегната и значителна част от спектралната теория на ограничените линейни оператори, действащи в хилбертово пространство.

Курсът по теорията на разпределенията съдържаше само изследвания на самия Тагамлицки. Той се зае с тази тема, вдъхновен от още новата по онова време книга на Шварц, но — верен на себе си — изгради самостоятелно основите на теорията, като разшири понятието функция, използвайки достатъчно слаба сходимост. С други думи, Тагамлицки си послужи с вариант на широко известния сега „секвенциален подход“. Не съм правил справки, но съм убеден, че той е един от първите, реализирали успешно тази програма. Единственият (и то сериозен) недостатък на предложената теория беше липсата на естествена дефиниция на трансформацията на Фурие. Тагамлицки вярваше, че такава дефиниция в очертаните от него рамки може да бъде дадена, поне за функции с полиномен ръст, и постави задачата на дневен ред. Днес, разполагайки с теорията на осцилиращите интегрални, знаем, че интуицията на Тагамлицки не го е лъгала. Но тогава интересите му еволюираха и задачата остана нерешена. (Лекциите по теория на разпределенията, за които става дума, бяха обработени и издадени от проф. Д. Дойчинов в Годишника на университета.)

Все по време на моето студентство за студентите от научно-производствения профил беше предвиден и така нареченият „специален семинар“. Факултетният съвет възложи тези занятия на най-младия професор — Ярослав Тагамлицки. Спомням си как под негово ръководство изучихме доказателствата на теоремите за трансцендентност на числата e и π и теоремата на Риман за конформното изображение.

На своите ученици проф. Я. Тагамлицки влияеше още по-силно чрез личния си пример. Той винаги гореше, обзет от някаква идея, винаги беше в състояние да каже нещо ново... Притежаваше тънко чувство за ценностите в науката, а по въпросите, които считаше за важни, бе твърд и непреклонен. Беше най-суровият съдник на собственото си творчество и с всички сили се стремеше „да създаде нещо наистина хубаво, за да му се радва“. Ненавиждаше всяка реклама и презираше саморекламата. Според него шумът, който групата Бурбаки вдигаше понякога около себе си, беше недопустим. По повод на една статия на един бурбакист, в която последният подробно говореше за своето развитие, Тагамлицки ми каза: „Д. си служи с непозволени средства! Това не е хубаво! Човек трябва да се бори честно! „За какво се бори Д.?“ — попитах. „Той е вече възрастен човек...“ „Как за какво? — възкликна Тагамлицки. — За безсмъртие!“

Този пасаж е характерен за мирогледа на Тагамлицки. Той се стремеше към нещо, което да остане във времето, и правеше всичко възможно да увлече и вдъхнови и други да сторят същото. Оттук произтича и неговото равнодушие към външните почести. Ние, неговите ученици, смятахме обстоятелството, че той не е академик, за горчива несправедливост, макар и никога да не отваряхме дума за това. Когато най-после непосредствено преди смъртта му научихме, че ще бъде обявено място и за него, в един разговор в мое присъствие Ив. Проданов предпазливо спомена за тези слухове. Тагамлицки помълча известно време и каза: „Когато тези неща се правят добре, те имат известно значение. В противен случай те нямат никакво значение“

Без професор Ярослав Тагамлицки факултетът не е същият. Не е същият за стотиците студенти, които го слушаха. Не е същият и за онези, които го обичаха и общуваха с него. Какво трябва да правим ние, на които той даде толкова много, за да съхраним неговата памет и неговото дело? Отговорът е ясен — да вървим, доколкото можем, по неговия път. Този отговор се съдържа още в прекрасните думи на Димитър Скордев, казани на пресния гроб на Тагамлицки:

Ярослав Тагамлицки ни остави два примера: пример на учен и пример на човек. Да следват първия му пример, е по силите само на малцина. Вторият му пример — да служим на науката и обществото честно, безкористно и всеотдайно — е по силите на всеки от нас..

Ярослав Тагамлицки не беше обикновен човек. Той олицетворяваше една идея.